

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Pani mgr Grażyny Domanowskiej, zatytułowanej *Wartości i poczucie sensu życia oraz strategię radzenia sobie z chorobą nowotworową i cechy osobowości a PTSD i PTG u kobiet z rakiem piersi*, napisanej pod kierunkiem dr hab. Elżbiety Trzęsowskiej-Greszty, prof. UKSW, Warszawa 2021, ss. 264.

1. Uwagi wstępne

Zagadnienia dotyczące psychologicznych aspektów choroby nowotworowej stanowią obecnie istotny element zarówno badań naukowych prowadzonych w obrębie nauk społecznych i medycznych, jak i ważny obszar polityki społecznej państwa. Choroba nowotworowa, będąca współcześnie drugą pod względem występowania (po chorobach wieńcowo-naczyniowych) przyczyną zgonów, stanowi złożoną jednostkę chorobową, która w bardzo dużym stopniu wpływa na psychospołeczne funkcjonowanie osób chorych i ich rodzin. Radzenie sobie ze stresem choroby nowotworowej posiada podwójny charakter. Z jednej strony podlega ogólnym prawidłowościom radzenia sobie ze stresem, gdyż proces ten jest zjawiskiem szerokim, nieograniczającym się wyłącznie do sytuacji choroby i występującym w wielu innych momentach życia, a z drugiej – obejmuje specyficzne cechy i kompetencje psychiczne człowieka, które warunkują konstruktywną adaptację do choroby onkologicznej. Poznanie czynników i mechanizmów odpowiedzialnych za przystosowanie się do choroby nowotworowej jest niezwykle ważne i potrzebne z naukowego, jak i praktycznego punktu widzenia.

Uwzględniając powyższe treści należy podkreślić znaczącą wartość pracy doktorskiej Pani mgr Grażyny Domanowskiej, której zasadniczym celem badawczym było określenie związków między wartościami, poczuciem sensu życia, cechami osobowości i radzeniem

sobie a zjawiskiem stresu potraumatycznego oraz potraumatycznego wzrostu u kobiet z nowotworem piersi. Wybór takiego tematu dysertacji doktorskiej uważam za bardzo aktualny i potrzebny zarówno w perspektywie prowadzenia badań naukowych nad radzeniem sobie ze stresem i przystosowaniem do choroby nowotworowej, jak i potencjalnych interwencji psychologicznych.

2. Ocena merytoryczna rozprawy

Recenzowana rozprawa liczy 264 strony i podzielona jest na dwie części: teoretyczną i empiryczną. W pierwszej z nich znajduje się 7 rozdziałów prezentujących teoretyczną podstawę badań, natomiast część druga obejmuje 4 rozdziały. Uzupełnienie stanowi podsumowanie, bibliografia, spis tabel i rysunków. Struktura pracy posiada klasyczny układ, który jest charakterystyczny dla modelu prac empirycznych, umożliwiając obiektywne i precyzyjne zrealizowanie podjętego celu badawczego. Poniżej krótko przedstawię analizę struktury pracy wraz z jej oceną i wnioskami.

Struktura pracy pod względem merytorycznym i metodologicznym nie budzi zastrzeżeń i zasługuje na pozytywną, wysoką ocenę. W części teoretycznej omówiono główne pojęcia badane w ramach pracy, ich rozumienie oraz koncepcje wraz z przeglądem badań.

Rozdział pierwszy został poświęcony omówieniu medycznych i psychologicznych aspektów choroby nowotworowej ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki nowotworów piersi. Autorka dysertacji w interesujący i wartościowy sposób wskazała, że zmiany nowotworowe w obrębie gruczołu piersiowego są określane na podstawie klasyfikacji zaawansowania klinicznego, patologicznego i histopatologicznego oraz stopnia złośliwości nowotworu. Funkcjonowanie psychiczne osób z chorobą nowotworową piersi jest dotknięte silnymi zaburzeniami nastroju oraz zmianami poznawczymi związanymi z obrazem siebie, które warunkują poziom stresu oraz strategię radzenia sobie. W rozdziale drugim zawarto przegląd teorii i badań dotyczących stresu potraumatycznego. Jak wyjaśniono, w następstwie doświadczenia choroby nowotworowej bardzo często pojawia się zespół objawów diagnozowany jako „zespół stresu pourazowego” lub „zespół stresu potraumatycznego”, który prowadzi do pojawienia się szeregu negatywnych reakcji poznawczych, emocjonalnych i behawioralnych. Cennym spostrzeżeniem Autorki było precyzyjne wyjaśnienie relacji między stresem potraumatycznym, kryzysem i traumą (ss. 25-27).

Innym mechanizmem, mogącym zaistnieć u pacjentów onkologicznych jest wzrost potraumatyczny, stanowiący przedmiot rozdziału trzeciego. Wyakcentowano tutaj, iż

doświadczanie silnie stresujących wydarzeń, np. choroby nowotworowej, może wiązać się nie tylko z negatywnymi następstwami, ale także z pojawieniem się pozytywnych zmian psychologicznych, manifestujących się poprzez nowe możliwości psychiczne, osobistą siłę, duchową zmianę i uznanie życia za wartościowe. W kolejnym, czwartym rozdziale przybliżono czytelnikowi zagadnienie radzenia sobie ze stresem choroby nowotworowej, które z punktu widzenia leczenia, a także własnej walki z chorobą wydaje się niezbędnym wysiłkiem w celu jej pokonania. Interesującym spostrzeżeniem sformułowanym przez Autorkę dysertacji jest ukazanie, że przystosowanie psychiczne do choroby nowotworowej jest ujmowane jako globalny proces radzenia sobie z sytuacją choroby onkologicznej oraz jej negatywnymi konsekwencjami i zmianami sytuacji pacjenta (s. 56). Rozdział piąty skupił się na relacjach między osobowością a radzeniem sobie ze stresem onkologicznym. Na bazie pięcioczynnikowego modelu osobowości i związanych z tym badań, Doktorantka interesująco wyjaśniła, w jaki sposób reakcje jednostki na stresującą sytuację są warunkowane cechami osobowości. W tym miejscu bardzo pozytywnie należy ocenić jej umiejętności do precyzyjnego uchwycenia ról pełnionych przez poszczególne cechy osobowości, np. „neurotyczność” (s. 75), „sumienność” (s. 76), „ekstrawersję” (s. 76), czy „otwartość na doświadczenie” (s. 77).

W rozdziale szóstym zarysowano problematykę wartości, które – jak wyraźnie podkreślono – pełnią istotną rolę w psychospołecznym funkcjonowaniu osób chorych na nowotwory, gdyż nadają cel i sens życia (s. 84). Omówiono tutaj główne koncepcje wartości, ze szczególnym akcentem na kołowy model wartości Schwartz, którego wybór uważam za bardzo trafny w kontekście przeprowadzonych badań. Część teoretyczną zamknął rozdział siódmy dotyczący poczucia sensu życia, w ramach którego opisano ważną rolę pełnioną przez kategorie celu i sensu w chorobie nowotworowej. Jak właściwie zauważyła Autorka, widać to wyraźnie u pacjentów, którzy wykazują dążenie do pozytywnej adaptacji w chorobie na bazie posiadanych potrzeb i celów życiowych.

Dokonując oceny części teoretycznej należy stwierdzić, że została ona napisana w sposób merytorycznie wartościowy i komunikatywny. Przytoczone wyjaśnienia i rezultaty badań precyzyjnie pokazały, że funkcjonowanie osób z nowotworem piersi jest silnie umiejscowione w sferze osobowości, wartości i sensu, co wiąże się z radzeniem sobie i wzrostem potraumatycznym. Dzięki temu otrzymaliśmy solidną i cenną bazę teoretyczną, która umożliwiła wyznaczenie celu badań własnych oraz jasne określenie problemu i hipotez badawczych.

Obiektywizm recenzji naukowych winien także zauważyć potencjalne niedociągnięcia czy braki, których, co wyraźnie muszę stwierdzić, nie ma wiele w części teoretycznej. Wymienić jednak można kilka przykładów: (1) niedosyt budzi fakt, że w części teoretycznej zabrakło – poza relacjami między osobowością a radzeniem sobie (rozdział piąty) – wyraźnych analiz łączących opisywane konstrukty, tj. powiązań między wartościami i poczuciem sensu życia ze stresem pourazowym i wzrostem potraumatycznym czy strategiami radzenia sobie ze stresem pourazowym i wzrostem potraumatycznym, (2) teoria Park i Folkman (1997) radzenia sobie skoncentrowana na tworzeniu znaczenia bardziej pasuje do usytuowania jej w rozdziale dotyczącym poczucia sensu życia, a nie wartości, gdyż przede wszystkim dotyczy sfery sensu i celu (słowo *meaning* jest w samym tytule tej teorii); (3) przytaczając dosłowne cytaty winne być podane strony, na których treści te się znajdują (np. s. 104).

Część druga pracy, empiryczna, obejmuje cztery następujące rozdziały: problem badań własnych, metoda, wyniki badań własnych oraz dyskusja wyników badań własnych. W rozdziale ósmy zaprezentowano cel badań i pytania badawcze, założenia badawcze oraz model związków między zmiennymi wraz z hipotezami badawczymi. Cel pracy został jasno i precyzyjnie określony przez Autorkę – było nim zbadanie związków między strategiami radzenia sobie w chorobie nowotworowej, cechami osobowości, zmianami systemu wartości i poczucia sensu życia a poziomem stresu pourazowego (PTSD) oraz wzrostu pourazowego (PTG) (s. 114). W ramach tak ustalonego celu sformułowano siedem pytań badawczych i 4 główne hipotezy badawcze, obejmujące 17 hipotez szczegółowych (ss. 124-126). Sformułowane pytania i hipotezy trafnie wyrażają podjęty kierunek badań i są poprawne w kontekście dotychczasowej literaturze przedmiotu, co świadczy o oryginalnym podejściu badawczym Autorki. Na bardzo pozytywne podkreślenie zasługuje przejrzysty i ciekawy model badawczy opracowany przez Autorkę, na bazie którego przeprowadzono badania empiryczne (s. 123). Rozdział dziewiąty, metoda, obejmuje charakterystykę osób badanych, narzędzia badawcze i procedurę badań. Autorka przebadła 91 kobiet z rakiem piersi, na różnych etapach leczenia, w okresie remisji lub po wyleczeniu, za pomocą 6 narzędzi mierzących w/w zmienne. Z uwagi na specyfikę badań dotyczących sfery psychoonkologii wykorzystano metodę doboru nielosowego (nieprobabilistycznego).

Ostatnie dwa rozdziały, wyniki badań własnych (rozdział dziesiąty) oraz dyskusja wyników badań własnych (rozdział jedenasty) są najbardziej interesujące i wartościowe, gdyż ukazują twórczy wkład Autorki w zrealizowany projekt badawczy. Prezentacja wyników

przebiegła w kilku etapach. Najpierw obliczono różnice w zakresie systemu wartości i poczucia sensu życia przed (retrospektywnie) i po diagnozie choroby nowotworowej piersi, co pozwoliło określić potencjalne zmiany w obrębie poszczególnych wartości oraz sfer sensu i celu. Następnie policzono korelacje między poziomem stresu pourazowego i wzrostu pourazowego a strategiami radzenia sobie, poczuciem sensu życia, wartościami oraz cechami osobowości. W kolejnych etapach za pomocą analizy skupień oraz analiz regresji pogłębiono analizy zależności między powyższymi zmiennymi.

Ostatni, jedenasty rozdział zawiera bardzo szczegółową dyskusję wyników wraz z weryfikacją hipotez. Odnosząc się do uzyskanych wyników Autorka harmonijnie i starannie zinterpretowała je w kontekście dotychczasowej literatury przedmiotu (w niektórych miejscach niepotrzebne było jednak powtarzanie wyników analiz statystycznych, np. s. 196, 200, gdyż te mają swoje miejsce w poprzednim rozdziale). Dokonane interpretacje oraz wnioski trafnie i przekonująco obrazują siłę zależności występujących między strategiami radzenia sobie w chorobie nowotworowej, cechami osobowości, zmianami systemu wartości i poczucia sensu życia a poziomem stresu pourazowego oraz wzrostu pourazowego. Na pozytywną ocenę zasługują wnikliwe i kreatywne konkluzje Autorki, która potrafiła skonfrontować uzyskane wyniki z wcześniejszymi badaniami, próbując przy tym poszukiwać odpowiedzi na ewentualne zbieżności vs. rozbieżności, np. ss. 197, 202.

Wartościowe są także końcowe wnioski z badań zawarte w podsumowaniu, charakteryzujące się dojrzałością myślenia i umiejętnością syntezy danych. Dostrzegalne jest to zwłaszcza w tych miejscach, w których Autorka omawia uwarunkowania wzrostu po traumie, który odbywa się poprzez re-ewaluację doznania cierpienia oraz zderzenie się z silnym stresorem, jakim jest diagnoza nowotworu (s. 209). Dzięki temu wyniki badań zyskują dużą wartość praktyczną dla wypracowania konkretnych sposobów interwencji dla pomocy psychologicznej kobietom z nowotworem piersi (ss. 212).

Podsumowując część empiryczną, należy stwierdzić, że jest ona poprawna i właściwie napisana. Analizy zostały wykonane prawidłowo i starannie, według ustalonego schematu umożliwiającego wniknięcie w uzyskane zależności. Pewne uchybienia są nieliczne, jednak wymagają obiektywnej oceny i zauważenia: 1) grupa badawcza jest niezbyt liczna ($N = 91$) – naraża to wyniki obliczeń na potencjalne błędy wnioskowania statystycznego, szczególnie przy analizie skupień, w ramach której niektóre podgrupy są bardzo małe (s. 161); 2) ostrożności wymaga stosowanie terminów „zmiana” czy „zmiany” w odniesieniu do

porównań wyników w systemie wartości oraz poczucia sensu życia u kobiet przed diagnozą choroby nowotworowej w porównaniu do życia po diagnozie, gdyż pomiar „przed diagnozą” miał charakter retrospektywny.

Powyższe obiekcje nie pomniejszają wartości pracy pod względem merytorycznym, gdyż zawiera ona wiele oryginalnych i cennych treści, które dostarczają jakościowo nowej wiedzy w obszarze niezwykle ważnego problemu społecznego, tj. psychicznych uwarunkowań funkcjonowania kobiet z nowotworem piersi w kontekście stresu pourazowego oraz wzrostu pourazowego.

3. Ocena formalna rozprawy

Od strony formalnej recenzowana dysertacja doktorska jest poprawna i zasługuje na pozytywną ocenę. Wymagania dotyczące pracy doktorskiej zostały spełnione – dobór literatury przedmiotu, wykonanie przypisów, rysunków i tabel, system przypisów nie budzi zastrzeżeń. Na podkreślenie zasługuje obszerna wykorzystana w pracy literatura z różnych obszarów psychologii, co świadczy o szerokiej wiedzy Doktorantki. Dodatkowo, praca od strony graficznej jest wykonana bardzo starannie, co zauważalne jest głównie na przykładzie tabel i rysunków, które wyraźnie i przejrzysto obrazują przeprowadzone analizy statystyczne. Drobna uwaga edycyjna: przygotowując pracę do wydania albo w formie monografii albo serii artykułów, należałoby pamiętać o zasadzie odmiany nazwisk obcojęzycznych, np. nazwisk Ehlers (kobieta) i Clark (mężczyzna) – winno być „w modelu Ehlers i Clarka...” (s. 182); Tedeschi i Calhoun to mężczyźni, zatem winno być „Zgodnie ze spostrzeżeniami Tedeschiego i Calhouna...” (s. 208); podobnie i w innych przypadkach.

4. Konkluzja

W kontekście powyżej sformułowanych opinii, uważam, że przedstawiona dysertacja p. mgr Grażyny Domanowskiej, zatytułowana *Wartości i poczucie sensu życia oraz strategie radzenia sobie z chorobą nowotworową i cechy osobowości a PTSD i PTG u kobiet z rakiem piersi* spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim zgodnie z Ustawą z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, i zasługuje na pozytywną ocenę. Praca stanowi potwierdzenie wysokich kompetencji badawczych Autorki pod względem projektu badań, wyznaczeniu celów i założeń badawczych, przeprowadzeniu samych badań empirycznych oraz zastosowanych strategii wnioskowania statystycznego i wyciągnięcia ostatecznych wniosków, w tym i wartościowych implikacji praktycznych. Na tej podstawie, postuluje

o dopuszczenie p. mgr Grażyny Domanowskiej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Dariusz Krok